

ОМОН МУХТОРНИНГ “АЁЛЛАР МАМАЛАКАТИ ВА САЛТАНАТИ” РОМАНИДА ФОЛЬКЛОРИЗМДАН ФОЙДАЛАНИШ МАХОРАТИ

Ниёзова Мастура Махаммадҷонова

олий малака тоифали она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси

Наманган вилояти Тўрақўрғон тумани 53-мактаб

Мақолада Омон Мухторнинг “Аёллар мамлақати ва салтанати” романидаги ёзувчи томонидан қўлланилган фольклоризмлар моҳирона ва табиий ифодаланганлигини турли далиллар орқали исботланади. Бу асарда инсоннинг ҳаёти тафаккури ва шахсиятига турли томондан ёндашилади. Ушбу китобни ўқиган кишида худди эртак ўқигандек таассурот қолади. Омон Мухтор романлари сюжет тузилиши ифода тарзи жиҳатидан янгича эканлигини унда ишлатилган фольклоризмлар орқали кўрамыз. Бу орқали ўзбек фольклоризмлари нечоғлик бадиий қимматга эга эканлигини яқиндан билиб оламиз.

1. Аёл зотиға хос ҳислатлар
2. Аёл калбининг, аёл тафаккурининг сир-у синоатлари
3. Аёл деб аталмиш ҳилкат
4. Аёл меҳри, муҳаббати, садокати
5. Алвасти аёл қўринишида тасаввур қилинади
6. Аёл беихтиёр ҳаёт зарбаси туфайли алвастига айланади.

Ҳам шоир, ҳам носир, ҳам драматург Омон Мухторнинг “Аёллар мамлақати ва салтанати” деб номланган романида инсоннинг ҳаёти тафаккури ва шахсиятига турли томондан ёндашилади. Адиб бу асарида халқ оғзаки ижодининг намуналаридан кенг фойдаланган. Хусусан халқ достони мақол эртак ва ривоятлардан ўз бадиий ниятини амалга оширишда фойдаланган. Ёзувчи асарда аёлларни “Алвасти,” “Оддий аёл”, “Фаришта” деб таърифлайди. Мифологик қарашлардан ўз бадиий ниятини амалга ошириш ва тасвирлашда ҳар бир адибнинг ўзига хос усули мавжуд. Омон Мухтор

асарларида мифологизмнинг ранг баранг кўринишлари ва жанрларини учратиш мумкин. Асар кахрамони аёлларни фариштами алвастими ёки оддий аёл эканликларини билолмай боши котади. Асар сўнгига кадар манашу муоммони ечишга уринади. Асар кахрамони охири тушуниб етадики аёлга ёмон гапирсанг у “алвасти,” яхши гапирсанг “оддий аёл,” унданда чиройли сўзласанг ардокласанг у аёл беихтиёр “фаришта”га айланади. Ўйлаб карасак ҳақиқатдан ҳам аёллар яхши сўзнинг гадоси эътиборнинг шайдосидир. Романда аёл зотининг ўзига хос руҳий дунёсининг, аёл калбининг, аёл тафаккурининг сиру- синоатларини саркалам килишни, унинг руҳий олами тафаккур тарзини атрофлича ёритишни ўз олдига мақсад килиб кўйган адиб ўзининг бадиий ниятини тўла амалга ошириш учун мифологик образлар талкинини сингдириб юборади. Чунки биринчидан асар сюжетини Фаришта ёки Алвастининг мифологик образи тўлдиради. Шу билан бирга асарда тасвирланган воқеалар ҳаётда бўлиши мумкин бўлган ёки инсон ҳаёлотида содир бўладиган ҳолатлар эканлигига ўқувчини тўла ишонтириш учун халқ дostonлари ёки халқ эртакларини сингдиради. Ёзувчи асар кахрамонининг руҳий оламини ёритишда ўзбек мифологиясининг бир қатор анъанавий персонажлари: пари, алвасти, жин, дев образлари билан боғлиқ мифологик тасаввурлардан фойдаланган. Ёзувчи асардаги Олим образи оркали аёл зотига хос ҳислатларнинг турфа шаклларини кўрсатиш натижасида аёлларни уч тоифага булиб талкин қилган. Бу тасвир учта сўз оркали катта ҳарфлар билан ифодаланган. Булар: “Алвасти” “Оддий аёл” ва “Фаришта”. Мифология талкинича, ижобий фазилатларга эга бўлган парилардан фаркли ўларок, алвасти- ёвуз кучлар тоифасига қирадиган персонаж саналади. О.А.Халипованинг ёзишича, “алвасти” аёл кўринишида тасаввур қилинадиган ёвуз мифологик образ бўлиб, асосан ҳомиладор ва чиллалик аёллар шу билан бирга чакалоқларга хавф солар эмиш. У сочлари пахмок, ўзи жуда хунук. сийналари осилиб кетган қари аёл кўринишида тасаввур қилинади ва шундай ўйланади. Ўзбекларнинг мифологик қарашлари бўйича, алвасти янги туғилган чакалоққа ўзининг кўкрагини тутса ўша чакалоқ нобуд бўлар эмиш.

Бадбашара аёл суратида тасаввур килинувчи бу мифологик образ баъзи манбаларда “мортув” деб ҳам аталади. Роман қаҳрамони Олимнинг ўйлашича, қайси эркак ўз аёлига кўпол муносабатда бўлса, уни оёкости қилса ўша аёл беихтиёр ҳаёт зарбаси туфайли алвастига айланади. Мифологик талкинга кўра, фаришта образи инсонларга ўз муносабати ва мақсади билан фаркланадиган алвастининг ёвуз асотирий тип сифатидаги хусусиятлари қаҳрамон юрагида туғён урадиган аёл образининг хусусиятларини кўрсатишга қаратилган. Фольклорда ёвуз куч тимсоли бўлиб талкин қилингани боис адиб қаҳрамони “Алвастига йўликкан кишининг хонумони қуяди” дейди. Бирок тасвирланган ҳолат жамиятдаги баъзи бир аёлларни ўзига хос хусусиятларига қаратилган. Аёл меҳри, муҳаббати, садокати уни фаришта мақомига кўтарган бўлса, аёлнинг нафрати ва қаҳри, унинг жаҳлдор қиёфаси кўзингизга алвастидек кўриниши мумкин. Қаҳрамон оддий инсонларда мавжуд бўладиган жамийки хислатларни учинчи тоифага мансуб аёлларда кўргани боис оддий инсоний туйғулар эгаси яъни ҳаётини аёл ҳақидаги фикрларини ана шу учинчи тоифага мансуб аёллар образида мужассамлаштирилган. Адибнинг аёл зотига бўлган ҳурмати меҳр-муносабати асарнинг ғоявий йўналишини бошқа тарафга етаклайди. Ёзувчи асарда эртак мотивларидан ўз бадиий ниятини амалга оширишда фойдаланган. Бир подшонинг гўзал кизи турмушга чиқиш учун “қирк ёлғон ҳикоя” айтиш шартини қўяди ва “Қимки шартларимни бажарса ўшанга тегаман!”- дейди. Табиийки, бу шартни қамбағал лекин жасур йигит бажаради ва маликага уйланиб бахтли ҳаёт кечиради. Эртакшунос Ж. Юсуповнинг айтишича, “Қирк ёлғон” эртаги сюжети Энисейдан Қримгача бўлган улкан ҳудудлардаги аҳолилар яъни туркий халқлар орасида кенг тарқалган. Ўзбек фольклорида кенг тарқалган эртакдаги машҳур сюжетнинг “ёлғон ҳикоя айтиш” шартининг қўйилиши мотивидан унумли фойдаланган адиб, мазкур эртак мотивининг ўзига хос бадиий талқини орқали “инсон деб аталмиш онгли мавжудотга ёлғоннинг нима қераги бор?” деган ғояни қўндаланг қўяди. Асар қаҳрамони Олим умри давомида кўп қизларга ёлғон севги изҳор қилган, кўп қизларни умидвор қилган. Бирок

у бирор марта ҳам кизларнинг юрагида уйғотган умидворлари яшиликка олиб келмаслигини ўйлаб ҳам кўрмаган. У канча аёлларни учратса, уларнинг барчаси у ҳаётида учратган аёллар экани уларнинг ўзига нисбатан муносабатлари ҳақида ўйлаб қолади. Олим шундагина ёлғоннинг умри қисқа эканлигини тушуниб етади. Аёл деб аталмиш ҳилкат нақадар нозик эканлигини англайди. Мифологик карашларини ўз бадиий ниятига сингдиришда ҳар бир адибнинг ўзига хос усули бор. Омон Мухтор асарларида мифологизмнинг турли жанрларини ва ранг-баранг кўринишларини учратамиз. Романда тасвирланган бундай воқеалар инсон ҳаётининг моҳияти ҳақида ўйлашга, ҳаётнинг моҳиятини бадиий таҳлил этишга яқиндан ёрдам беради. Ёзувчининг халқ оғзаки ижоди яъни фольклорларнинг анъанавий йуналишларидан таъсирланиб романга олиб кирган ранг-баранг тасвирлар асарнинг бадиий жиҳатдан мукамал ва тўлақонли чиқишини таъминлаган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каюмов О. Пари ҳақидаги халқ карашлари. Ўзбек тили ва адабиёти. 1996 йил 1 сон. 43-45 бет
2. Норматов У. Умидбахш тамойиллар. Тошкент. Маънавият. 2000 йил 59-60 бет
3. Бекназаров К. Ўзбек халқ маиший эртақлари. Тошкент. 1993 йил. 7-8 бет
4. Пардаева З. Ўзбек романлари поетикаси. Тошкент. А. Кодирий нашриёти. 2003 йил. 39 бет
5. Омон Мухтор. Аёллар мамлақати ва салтанати. Тошкент. 1997 йил. 79 бет